

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

Կամ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄԱԳԻՐԲ ԸՆՏՐԱՆԱԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱՒԷ

Հանդերձ զաղոխարեն բարգմանութեամբ 1 :

Պատմագրութեանց մեջ կարգ մը դեմոս համար բնական կերեւեակնար՝ Հայաստանի տիրող այլ է. այլ իշխանութեանց ժամանակներուն նայիլ, որ էն նախ՝ Հայկազանց իշխանութիւնը, որ Ասորեստանեայց կերակարութեան հետ մեկտեղ կրակախ, ու կը վերջանայ Վանայ որդոյն Վահեի մահուամբը որ ժամանակակից էր Աղեքսանդրի մակեդոնացոյ. այս իշխանութեան ատենէն մնացածը բազաւորաց ցանկ մըն է միայն է. քանի մը մութ ու անտոյց աւանդութիւններ : Երկրորդ, Արշակունեաց իշխանութիւնը, երկրորդ դարուն կեսէն (նախ քան Գրիստոս) մինչեւ հինգերորդ դարուն կեսը : Երրորդ, Բագրատունեաց իշխանութիւնը, իններորդ դարուն վերջերէն մինչեւ մետասաներորդ դարուն վերջի տարիներէն մինչեւ չորստասաներորդին վերջերը ըլլէ : Բայց այս չորս իշխանութիւններն անընդհատ կերպով չեն յաջորդեր իրարու, այլ ըիջ շատ միջոցներ կը ձգեն. բող որ Հայոց մատենագրութեան ծնանէին շատ առաջ կը սկսին, ու անոր նորէն ծաղկէին առաջ կը վերջանան :

Առտի յաւ բանեցաւ մեզի այնպիսի կարգ մը բռնէլ որ համեմատ ըլլայ Հայաստանի վրայ ետեւէ ետեւ անուամբ կամ իրօք տիրապետող օտար ազգաց յաջորդութեանը : Այսու բաժանմամբ կրնանք եւրոպացոց մեջ աւելի սովորական եղած ու ծանօթ անուններ գործածել, է. հինգ ժամանակի մեջ ամփոփել ըստ կարի բոյր մեր պատմագիրները : Առաջինն է Սասանեանց ժամանակը, Հայոց մատենագրութեան սկզբբնաորութենէն (Դ դարու սկիզբը) մինչեւ Սասանեանց տերութեան անկումը՝ է դարուն սկիզբները. երկրորդը՝ Արաբացոց ժամանակը՝ է դարուն մեջտեղուանքէն մինչեւ մետասաներորդին կեսը. երրորդը՝ Սելճուկեանց ժամանակը, ժԱ դարուն ետքերէն մինչեւ երկուտասաներորդին վերջը. չորրորդը՝ Թարաբաց ժամանակը՝ ժԳ դարուն սկիզբներէն մինչեւ հնգտասաներորդին կեսը. է. հինգերորդը՝ Արդի ժամանակ, որ ժԵ դարուն կեսէն մինչեւ մեր օրերը կը հասնի, է. այն միջոցին Հայաստանը բաժնուած կը գտնուի Տաճկաց ու Պարսից մեջ. երեսուն տարիէ մը ի վեր այ՝ այն երկուքին ու մուսաց տերութեան մեջ : Այս ալ ըսենք թէ մեր ցանկին մեջ այն գրուածքները միայն կան որ կրցէր ենք ձեռք բերել ու բննել :

ԺԱՄԱՆԱԿ ՍՍՍԱՆԵԱՆՅ.

Ագաթանգեղոս, ատենադպիր Տրդատայ արքայի, Պատմութիւն բազաւորութեան Տրդատայ է. բարգութեան սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի :

BIBLIOTHÈQUE HISTORIQUE ARMÉNIENNE

ou

CHOIX DES HISTORIENS ARMÉNIENS,

Traduits en français 1.

Pour classer dans un ordre chronologique ces historiens, il semblerait tout naturel de prendre pour base la suite des dynasties qui ont gouverné l'Arménie : 1° la dynastie de Haïg, dont les origines ont été reportées à celles de l'empire assyrien et qui finit, en la personne de Vahè, fils de Van, contemporain d'Alexandre de Macédoine, dynastie dont il ne nous reste qu'une longue liste de souverains et quelques traditions obscures ou légendaires; 2° les Arsacides, depuis le milieu du IIe siècle avant Jésus-Christ jusqu'à la première moitié du Ve de notre ère; 3° les Bagratides, depuis la fin du IXe siècle jusque vers le milieu du XIe; et 4° les Roupéniens, dont la durée s'étend des dernières années du XIe siècle jusque dans la seconde moitié du XIVe. Mais ces quatre dynasties ne sont pas continues; elles laissent entre elles un espace plus ou moins long; enfin, elles précèdent de beaucoup la naissance de la littérature arménienne et s'arrêtent avant l'époque où elle a jeté encore de l'éclat.

Il nous a semé préférable d'établir notre classification d'après la succession des pouvoirs étrangers qui ont exercé sur l'Arménie une domination nominale ou réelle et une prépondérance marquée. Ces divisions nous fourniront des dénominations plus usuelles et que les travaux des orientalistes ont déjà consacrées, et cinq périodes dans lesquelles nous circonscrivons nos auteurs aussi approximativement que possible : 1° période sassanide, à partir des premières origines de la littérature arménienne, au commencement du IVe siècle, jusqu'à l'extinction de la dynastie de Sassan dans la première moitié du VIIe siècle; 2° période arabe, à partir de quelques années avant la seconde moitié du VIIe siècle jusqu'au milieu du XIe; 3° période seldjoukide, depuis la seconde moitié du XIe siècle jusque vers la fin du XIIIe; 4° période mongole, depuis la première moitié du XIIIe siècle jusque vers le milieu du XVe; et 5° période moderne, depuis le milieu du XVe siècle jusqu'à nos jours, pendant laquelle l'Arménie est partagée entre la Turquie et la Perse, et depuis une trentaine d'années entre ces deux puissances et la Russie. Nous ferons observer que notre liste ne comprend que les ouvrages qu'il nous a été possible de nous procurer et que nous avons personnellement étudiés.

PÉRIODE SASSANIDE.

Agathange, secrétaire du roi Tiridate, Histoire du règne de ce prince et de la prédication de saint Grégoire l'Illuminateur.

1 Steu Մարտ, էջ 75 :

1 Voir le numéro de mars page 73.

Զենոբ Գլակ, Պատմութիւն Տարօնոյ, հանդերձ շարայարութեամբ Յովհաննոս Մամիկոնեան :

Փաստոս Բուզանդացի, Պատմութիւն Հայոց մինչեւ ցամն 590 :

Մովսէս Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց մինչեւ ցամն 441 :

Ղազար Փարպեցի, Պատմութիւն Հայոց մինչեւ ցամն 485 :

Եղիշէ, Պատմութիւն պատերազմին Վարդանանց ընդդէմ Յակերտի Բ, արքային Պարսից :

Մեսրոպ Էրեց, Պատմութիւն սրբոյ հայրապետին Ներսէսի Մեծի¹ :

ԺԱՄԱՆԱԿ ԱՐԱՐԱՅԻՈՅ.

Սեբեոս, Պատմութիւն պատերազմացն Հերակլի ընդդէմ Պարսից եւ նախկին արշաւանացն Արաբացոց :

Ղեւոնդ Էրեց, Պատմութիւն յարձակման Արաբացոց ի Հայս :

Մովսէս Կաղանկատուացի, Պատմութիւն Աղուանից :

Յովհաննէս Կարողիկոս, Պատմութիւն Հայոց :

Ստեփանոս Ասողիկ, Համաշխարհական Պատմութիւն :

Թովմա Արծրունի, Պատմութիւն նախարարական տոհմին Արծրունեաց :

Ուխրանէս Եղեսացի, Պատմութիւն բաժանման Վրաց եւ Հայոց :

ԺԱՄԱՆԱԿ ՍԵՂՃՈՒԳԵԱՆՅ.

Մատթէոս Ուռնայեցի, Պատմութիւն Հայոց, հանդերձ շարայարութեամբ Գրիգորի Էրիցոս :

Ներսէս Կլայեցի, որ եւ Շնորհալի, Վիպասանութիւն, եւ Ողբ ի վերայ առժանն Եղեսիոյ ի Զանգի արաբէկէն :

Սամուէլ Անեցի, Ժամանակագրութիւն եւ Քրոնիկոն կանոնք :

Արիստակէս Լաստիվերացի, Պատմութիւն առաջին արշաւանացն Սէլճուգեան Տաճկաց ի Հայս :

Գրիգոս Կարողիկոս՝ Տղայ, Ողբ ի վերայ առժան Երուսաղէմի ի Սալաճաղիկէն :

Պատմութիւն Վրաց շարայարեալ ի մեռն պետեա պատմագրաց :

ԺԱՄԱՆԱԿ ԹԱԹԱՐԱՅ.

Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց :

Վարդան վարդապետ, Համաշխարհական Պատմութիւն :

Միխայէլ Ասորի, Ժամանակագիր պատմութիւն² :

Zénob de Klag, Histoire du pays de Darôn, avec la continuation de Jean Mamigonien.

Faustus de Byzance, Histoire d'Arménie jusqu'en 390.

Moyse de Khoren, Histoire d'Arménie jusqu'en 441.

Lazare de Parbe, Histoire d'Arménie jusqu'en 485.

Élisée, Histoire de la guerre de Vartan et de ses compagnons contre Iezdedjerd II, roi de Perse.

Mesrob le prêtre, Histoire du patriarche saint Nersès le Grand¹.

PÉRIODE ARABE.

Sébéos, Histoire des campagnes d'Héraclius contre la Perse et des premières expéditions des Arabes.

Léonce le prêtre, Histoire des invasions des Arabes en Arménie.

Moyse Galangadouatsi, Histoire de la contrée des Aghouans ou Albanie.

Jean Catholicos, Histoire d'Arménie.

Étienne Assoghig, Histoire universelle.

Thomas Ardzrouni, Histoire de la maison satrapale des Ardzrounis.

Oukhthanès d'Édesse, Histoire de la séparation religieuse des Géorgiens d'avec les Arméniens.

PÉRIODE SELDJOUKIDE.

Matthieu d'Édesse, Histoire d'Arménie, avec la continuation, par Grégoire le prêtre.

Le patriarche Nersès le Gracieux, Histoire rimée d'Arménie et Élégie sur la prise d'Édesse par l'atabeg Emad-Eddin-Zangui.

Samuel d'Ani, Chronographie et Tables chronologiques.

Arisdaguès Lasdiverdti, Histoire des premières invasions des Turks seldjoukides en Arménie.

Le patriarche Grégoire Degha, Élégie historique sur la prise de Jérusalem par Saladin.

Histoire de Géorgie continuée par différents auteurs.

PÉRIODE MONGOLE.

Guiragos de Kandzag, Histoire d'Arménie.

Vartan, Histoire universelle.

Michel le Syrien, Chronique².

¹ Մեսրոպ՝ պատմութեանը նիւթին նայելով՝ Ե դարուն մեջ կկենայ, իսկ իր ապրած դարուն նայելով՝ տասներորդին մեջ :

² Թեպէտ եւ Միխայէլը ասորի է ազգաւ եւ լեզուաւ, բայց որովհետեւ նիւս իր գրութեանն նայելէն բարձրանութիւնը միայն կը գտնուի, իրատեւր ունինք անշուշտ մեր պատմագրաց կարգը դասելու զինքն ալ :

¹ Mesrob appartient au ve siècle par le sujet qu'il a traité, et au xe par l'âge où il vécut.

² Quoique Michel soit Syrien et de nation et par la langue dans laquelle il a écrit, cependant, comme son livre n'existe plus maintenant que dans la traduction arménienne, il doit nous être permis de le revendiquer parmi nos historiens.

Մադարիա Աբեղայ, Պատմութիւն յարձակման Քարարացի Հայս Ե. Ի Վիրս :

Վահրամ Բարուն Եղեացի, ատենագիր Լեւոնի Քոռաբինեան արքայի, Պատմութիւն իշխանաց Ե. բագաւորացն Կիլիկիոյ, ոտանաւոր բանի :

Անանուն շարայարդն ժամանակագրութեան Սամուելի Անեցոյ :

Մխիթար Այրիվանցի, ժամանակագրութիւն :

Ստեփանոս Ռոպէլեանց, Պատմութիւն Սիսական տոհմին կամ նախարարութեանն Սիւնեաց :

Յովնա Մեծովեցի, Պատմութիւն արշաւանն Լանկբամուրի Ի Հայս, Ե. բագաւորութեան որդոյ նորին Շահրուխի :

Սմբատ Գունդտապլ, Պատմութիւն բագաւորացն Կիլիկիոյ մինչեւ ցլեւոն Գ :

ԱՐԳԻ ԺԱՄԱՆԱԿ.

Առաքել Դավրիժեցի, Պատմութիւն Հայոց Ե. Պարսից յառաջին յիսուն ամս եօրենետ օրերորդի դարուն :

Հ. Միրայէլ Չամչեան, Պատմութիւն Հայոց մինչեւ ցամն 1784 :

Հ. Նիբեմ Չազընեան, Պատմութիւն Հայոց մինչեւ ցամն 1850 :

Հ. Յովսէփ Գարբընեան, Պատմութիւն Հայոց (Տիեզերական Պատմութեանը մէջ) :

Այս այլ Ե. այլ պատմիչները գաղղիարեն բարգմանութեամբ հանդերձ հրատարակելու ատեն՝ ժամանակագրական կարգին զենք կապուիք, այլ առաջ Ե. զըլխաւորապէս անոնց ձեռք կըզարմենք որ դեռ տպուած կամ բարգմանուած չեն : Եւ նախ կըհրատարակենք Ստեփանոսի Տարօնեցոյ Ասողիկ կամ Ասողիկ կոչեցեոյ պատմագրութիւնը, որ մեծ յարգ ունի հմտութեանը, ժամանակագրական ճշդութեանը, կարգաբանութեանն ու յստակ ոճոյն համար : Իր պատմութիւնը Էրեք գիրք բաժնուած է. առաջինը նամաւորութիւն է քնդհանուր պատմութեան ի ստեղծմանէ աշխարհի մինչեւ Տրդատայ արշակունի բագաւորին դարձը. Էրկրորդին մէջ գրուած է Հայոց պատմութիւնը՝ Տրդատայ յաջորդաց ու պարսիկ մարզպանաց Ե. յոյն ու արաբացի կուսակալաց ատենը որ Արշակունեաց ազգին սպառնէին ետըը Հայաստանի տիրեցին. Էրրորդը Բագրատունեաց իշխանութենէն կըսկսի, Ե. կըվերջանայ Գագկայ առաջնոյ բագաւորութեան հնգետասաներորդ տարին, այսինքն Հայոց մեծ բուսականին Նով տարին (որ է 1008ին մարտի 19էն, 1009 մարտի 18) : Այս Էրրորդ մասը՝ յորում պատմագրին օրերը պատանած դէպքերն ալ կըպատմուին՝ առաջիններէն քնդարձակ է : Մեր բարգմանութեանը համար Էրկու ձեռագիր ունինք որ շատ հաւանական է թէ Ասողկայ ուրիշ մինչեւ հիմա գիտցուած օրինակներուն պէս՝ մի Ե. նոյն բնագրէ գաղտփարուած են, թեպէտ Ե. մեկը բան զմեկայը անելի կատարեայ է :

Յանկին մեջի միւս պատմագրութեանց համար՝

Malachie le moine, Histoire des Mongols en Arménie et en Géorgie.

Vahram d'Édesse, secrétaire du roi roupénien Léon III, Chronique rimée des princes et souverains de Cilicie.

Le continuateur anonyme des Tables chronologiques de Samuel d'Ani.

Mekhithar d'Aïrivank, Chronographie.

Étienne Orbélian, Histoire de la maison satrapale de Sissagan et de la province de Siounik.

Thomas de Medzop, Histoire des invasions de Timour en Arménie, et du règne de son fils Schah-Roukh.

Le connétable Sempad, Histoire des rois de Cilicie jusqu'à Léon IV inclusivement.

PÉRIODE MODERNE.

Arakel de Tauris, Histoire d'Arménie et de Perse pendant la première moitié du XVIIe siècle.

Michel Tchamitch, Histoire d'Arménie depuis l'origine jusqu'en 1784.

Le R. P. Ephrem Tchakedjian, Histoire d'Arménie continuée jusqu'en 1850.

Le R. P. Joseph Caterdjian, Histoire d'Arménie, insérée dans son Histoire universelle.

Sans nous astreindre à suivre rigoureusement l'ordre chronologique, en reproduisant dans notre langue en entier ou par fragments ces divers écrivains, nous nous attacherons d'abord et principalement à ceux qui sont encore inédits ou non traduits. Celui que nous donnerons en premier lieu, Étienne Assoghig ou Assoghniq, de Darôn, est un des plus estimés pour son érudition, son exactitude chronologique, le soin qu'il a mis à assigner à chaque événement sa date, l'ordre et la clarté de sa narration. Son ouvrage est divisé en trois livres : le premier est un précis de l'histoire universelle, depuis la création du monde jusqu'à la conversion du roi arsacide Tiridate ; le second expose l'histoire de l'Arménie sous les successeurs de ce prince et sous les gouverneurs perses, grecs ou arabes, qui administrèrent ce pays, après l'extinction des Arsacides ; le troisième s'ouvre à l'inauguration de la dynastie des Bagratides, et finit à la quinzième année du règne du sixième de ces souverains, Kakig Ier, en 457 de la grande ère arménienne (19 mars 1008 — 18 mars 1009). Cette troisième partie, qui contient le récit des événements survenus du vivant de l'auteur, est la plus considérable. Pour faire notre traduction, nous nous sommes aidés de deux manuscrits calqués, très-probablement, comme tous les exemplaires d'Assoghig connus jusqu'ici, sur un même original, mais dont l'un cependant est plus complet que l'autre.

Pour le reste de notre liste, nous avons les excellentes

Սասանեանց ժամանակի պատմիչներէն ունինք Վենետկոյ Մխթարեան Հարց գեղեցիկ տպագրութիւնները, անոնց հետ ալ Սեյնուգեանց ժամանակին պատմագիր Արիստակէս Լատիվերոցին. ունինք նաեւ Յովնանու կարուղիկոսի Երկու տպագրութիւնները, մէկը սուրբ Յակոբայ վանքը տպուած յերուսաղեմ, և միւսը ի Մոսքուա՝ Պարոն Էմինին խնամօքը. Սեբէոսի ու Քովմա Արծրունիին տպագրութիւններն որ դեռ նոր հրատարակուեցան ի Կոստանդնուպօլիս, և Առաքելի պատմագրութիւնը որ Ոսկան վարդապետը տպած է յԱմսդերտամ. անոնցմէ գատ՝ շատ մը ձեռագիրներ որ Էջմիածնէն, Տփլիսէն, Մոսքուայէն, Փէրրայուրիէն, Վենետիկէն ու Վեննայէն Էկած են :

Այս մեր բարգմանութեանց մէկ մասը արդէն լմրեցած քլլարուն պատճառաւ՝ կարելի պիտի քլլայ հետ գնետէ հրատարակել գանոնք՝ առանց շատ ուշացրնելու :

Այսպիսի երեւելի առաջարկութիւն մը գոյս հասնելու չէինք կրնար յուսալ՝ երէ առած ջրքլլայինք Հ. Գաբրիէլ Այվազովսքի վարդապետին խոստումն ու ձեռնտուութիւնը, որ բնագիրները հրատարակելու հոգը վրան առած է՝ երէ այն բաշտարկութիւններն որ առդիես անդիէն խնդրած ենք՝ բաւական քլլան հրատարակմունքը քլնելու :

Հայկական դրամագիտութեան վրայ հրատարակած գրութիւններովը ու Կիլիկիոյ մէջ քրած ուսումնական ճանապարհորդութեամբք անուանի Երիտասարդը Պ. Վիկտոր Լանկուա, յանձն առաւ որ ինքը հրատարակէ ռուբինեան բագասորաց դաշնագիրներն ու հրովարտակները բովանդակող հատորը :

Յոյս ունինք որ այս մեր ձեռնարկութեան հասանին ոչ միայն արեւելագետք, այլ և քլնդմանրապէս այն ամենայն անձինք որ պատմական տեղեկութեանց վրայ սեր ունին : Եւ յիրաւի. Հայոց պատմիչները հին առէն ու միջին դարու ժամանակները մեծամեծ գործեր տեսնող ազգաց ամենուն վրայ ալ կըլիսօսին, այսինքն Յունաց, Հռովմայեցոց, Պարթեաց և Պարսից, Արաբացոց, Քուրքաց և Քարաբաց, և Լատինացոց կամ Արեւմտեայց : Անոնց պատմածներէն տեղեկութիւն կրնայ առնուիլ նաեւ նոյն իսկ Գաղղիացոց պատմութեան համար, վասն զի խաչակրաց գործոց վրայ նոր յոյս մը կուտան անոնք : Գարձեայ այն պատմագրութիւնները կըլիսօսին Քրիստոսի բուականին առաջին դարերուն մէջ Սեւ ծովուն ու Կասպից ծովուն հիւսիսային կողմերը բնակող ժողովրդոց վրայ, որով շատ պատուական գիտելիքներ կընծային Եւրոպայի արեւելեան կողմերը յարճըկող ու մինչեւ հիմա հոն բնակած ազգաց վրայ :

Մեր առաջարկութիւնը մտերմաբար հաղորդեցինք շատ մը գաղղիացի և օտարազգի գիտուններու ամենքն ալ ուրախութեամբ հասնեցան և իրենց ստորագրութիւնը խոստանալով բաշտարկեցին գնեց :

Հայոց հոյակապ ազգատոհմներէն մեկուն Երկու անձինքը՝ որ արդէն մեծամեծ և օգտակար բարիքներ քրած են իրենց ազգին, Վսեմավայլ Յովնանէս և

éditions des historiens de la période sassanide et celle d'Arisdaguès Lasdiverdtsi, qui est de la période seldjoukide, données par les RR. PP. Mekhitharistes de Venise; les deux éditions de Jean Catholicos, publiées, l'une au couvent de Saint-Jacques, à Jérusalem, et l'autre, à Moscou, par M. Emin; les éditions de Sebéos et de Thomas Ardrouni, qui ont vu le jour récemment à Constantinople, et celle d'Arakel, imprimée par les soins de l'évêque Osgan, à Amsterdam; enfin, une collection de manuscrits provenant d'Edchmiadzin, Tiflis, Moscou, Saint-Petersbourg, Venise et Vienne.

Une bonne partie de nos traductions étant achevée, il sera possible de les faire paraître successivement à des intervalles assez rapprochés.

Nous n'aurions point conçu l'espoir de mener à bonne fin un projet aussi considérable que celui que nous annonçons, si nous n'avions la promesse du concours du R. P. Aïvazovsky, auquel sera dévolu le soin d'éditer les textes, si les encouragements auxquels nous faisons appel sont suffisants pour nous permettre de les donner.

Un jeune voyageur, qui s'est aussi fait connaître par ses travaux sur la numismatique arménienne, et par son exploration de la Cilicie, M. Victor Langlois, s'est chargé de publier le volume consacré aux chartes et diplômes des rois roupéniens.

Nous nous flattons d'obtenir l'adhésion, non-seulement des orientalistes, mais encore de toutes les personnes qui prennent intérêt aux études historiques en général. En effet, les chroniqueurs arméniens passent en revue la plupart des nations qui ont joué le rôle le plus considérable dans l'antiquité et au moyen âge, Grecs, Romains, Parthes et Perses, Arabes, Turcs et Mongols, Latins ou Occidentaux. Leurs indications peuvent être mises aussi à profit pour notre propre histoire, par la lumière nouvelle qu'elles répandent sur la part que prirent nos ancêtres aux croisades. Enfin, les renseignements que l'on y trouve sur cet essaim de peuples qui, dans les premiers siècles de notre ère, vivaient campés au nord de la mer Noire et de la mer Caspienne, ne sont pas moins précieux pour la connaissance des migrations qui ont envahi et qui couvrent encore aujourd'hui l'Europe orientale.

Notre projet de publication, communiqué déjà confidentiellement à plusieurs savants français et étrangers, a été accueilli par eux avec une sympathie marquée et par la promesse de leur souscription.

Deux membres de l'une des plus illustres familles arméniennes, à qui leur nation est redevable de tant de choses grandes et utiles, LL. Exc. MM. Jean et Chris-

Խաչատուր Լազարեանց՝ սենեկապետը կայսերն Ռուսաց և ներգործական խորհրդականը պետութեան, համեցան այս գործոյս առաջին հատորոյն տպագրութեանը ծախքին առատամեռութեամբ նպաստ ընել, և անով քաջալերել զմեզ որ ճանչցընենք Երոպացոց Հայաստանի լեզուն հարստացրնող պատմական յիշատակները :

Մտերնիս դրած ենք որ Հայերը, այն փոքրիկ՝ բայց հանճարեղ ազգը, տար աչքով կընային մեր ջանքին որով ի յոյս կընծայենք իրենց պատմական յիշատակարանները որ քիչ ճանչցուած են, և յորս ձարտար գրիչներ ի գիր անցուցեր են իրենց ծագումը, իրենց բազաւորաց, հայրապետաց և քաջաց գործողութիւնները, իրենց նախնեաց ըրած յաղութիւնները, ունեցած յաջողութիւնները, և գլխերնէն անցած խեղճութիւններն ու դժբաղդութիւնները :

Արդէն Արեւելքի բրիտանեայ ազգերուն մեջ առաջին ըլլալով ուսումնասիրութեան ու քաղաքակրթութեան փափարին կողմանէ, անշուշտ Երոպացի ազգաց պէս Հայերն ալ պիտի հասկընան քէ առաջին տրվելիք այսօրուան օրս իրենց սեպնական պատմութիւնն է, և քէ նրջափ հարկաւոր է որ փութան իրենց վաղեմի նախնեաց այս պատուական մնացորդները ժամանակին ասերմունքներէն ազատ պահելու :

Տպագրութեան կողմանէ մեր գործոյն հրատարակումը անշուք բայց վայելուչ պիտի ըլլայ : Բոլորը մեկէն բանի մը ուրաձայ հատոր գրքեր պիտի ձեւանան, իւրաքանչիւրին մեջ մէյմէկ գործ կամ աւելի, և ուզողը կարենայ պիտի բոլորը կամ ընտրածը միայն առնուլ : Առաջին հատորոյն հետ (որ Հայոց ժամանակագրութեան վրայ է) կը հանենք նաեւ փորձի օրինակ մը և ստորագրութեան յայտարարութիւն :

ԵՒ. ՏԻՒՂՈՒՆԻ :

tophe, comtes de Lazareff, chambellans de S. M. l'empereur de Russie, et conseillers d'État actuel, ont bien voulu s'engager à contribuer aux frais d'impression de notre premier volume, avec une munificence que nous nous faisons un devoir de proclamer ici avec l'expression de notre reconnaissance.

Nous sommes convaincus que les Arméniens, cette petite, mais intelligente nation, ne resteront point indifférents à nos efforts pour mettre en lumière leurs monuments historiques, monuments encore si peu connus et où des mains souvent habiles ont inscrit leurs origines, les faits et gestes de leurs souverains, de leurs patriarches et de leurs grands hommes, et les vicissitudes de triomphe et de prospérité, d'abaissement et d'infortune qu'ont traversés leurs pères.

Placés à la tête des peuples chrétiens de l'Orient par leur amour du progrès et leurs lumières, ils comprendront, à l'imitation des nations européennes, que la première étude pour eux doit être celle de leur propre histoire, et l'importance qu'il y a à sauver des ravages du temps ces précieux débris de leur primitive patrie.

Notre publication sera exécutée dans des conditions typographiques modestes, mais convenables. Elle ne dépassera pas un nombre restreint de volumes de format grand in-8°, comprenant chacun un ou plusieurs ouvrages, dont on sera libre de prendre la totalité ou une partie. Un prospectus indiquant le mode de souscription paraîtra en même temps que le premier volume, qui doit contenir le système chronologique arménien.

ED. DULAUBIER.

ԾԱՆՈՒՅՑՈՒՄՆ. — Թեպէտ և խոստացեր էինք այս բերրիս մեջ ղնել նաեւ Լեւոն վեցերորդին վիպասանութեան շարքութիւնը, բայց նիւսերուն շատութենէն հարկադրեցանք Մայիսի ամսաբերին ձգելու զայն :